

עץ שמן

עץ שמן נזכר כמה פעמים בתנ"ך (ישעיהו מא יט; מל"א ו כג; נחמיה ח טו ועוד).¹ במשנה נזכר פעמיים: כחומר בעירה להתקנת המשואות של קידוש החודש (ראש השנה ב ב), וכחומר בעירה למזבח (תמיד ב ג). נזכר בתוספתא פעם אחת (מנחות ט יד) ובמדרשי ההלכה פעמיים (ספרא נדבה ה; שם אמור יב) בהקשרים דומים. נזכר פעם אחת בירושלמי (כתובות ז ה"ח).

אורן ירושלים

מור הגלעד

זית אירופי

הזיהויים

- **אורן** (*Pinus*) - סוג המונה מינים רבים של עצי מחט, הנפוצים בחצי הכדור הצפוני. בארץ נפוץ מאוד המין **אורן ירושלים** (*Pinus halepensis*), בדרך כלל כעץ נטוע, אך במקומות מסוימים כחלק מן הצומח הטבעי. כך זיהה הירושלמי, ובעקבותיו גם רנאה"י, הערוך, רע"ב (כדעה שניה) ותפא"י.²

- **מור הגלעד** (*Commiphora gileadensis*) - שיח ממשפחת

הבושמיים, המזוהה עם ה'אפרסמון' ממקורות חז"ל וכן עם ה'צרי' המקראי. גדל בר באזורים יובשניים בדרום חצי האי ערב ובארצות לחופי ים סוף. צמח נדיר, שגדל בתרבות במצרים ובארץ ישראל, והיה מפורסם בזכות הבושם היקר שהופק ממנו. לצמח נודעו גם סגולות רפואיות. זיהוי זה מופיע בבבלי (ביחס לאזכור המקראי בישיעהו), מובא בתוספות (על מסכת ר"ה), וכן גם אצל רע"ב (כדעה ראשונה).³

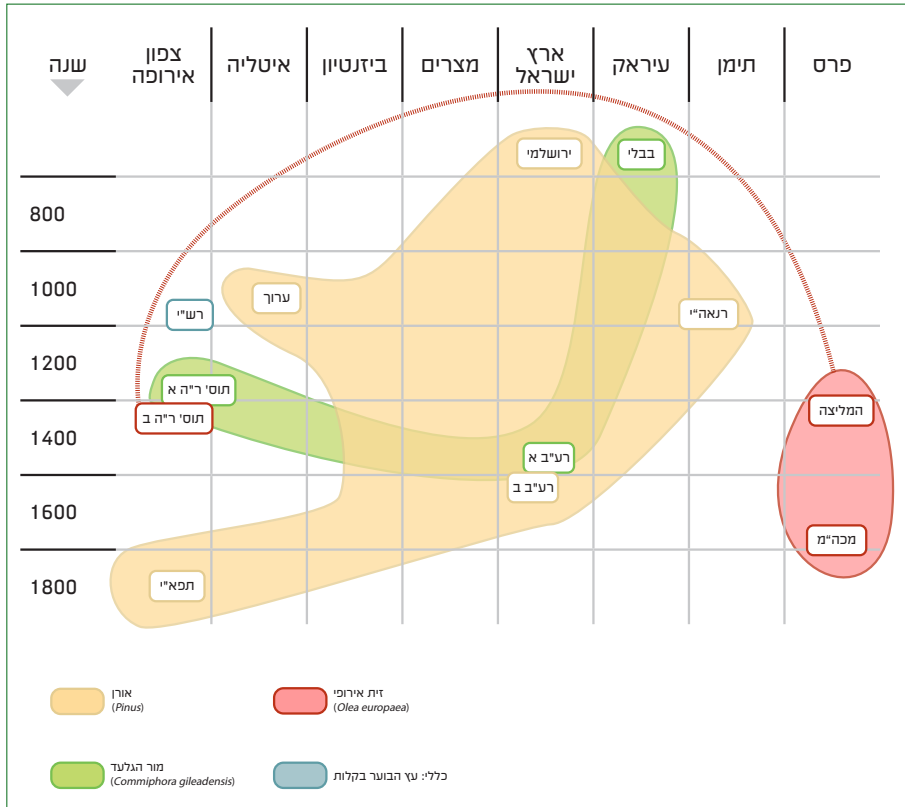
■ **זית אירופי** (*Olea europaea*) - עץ הזית המוכר לנו. עץ בר וגידול תרבות מרכזי בכל ארצות הים התיכון. כך זיהו המליצה ומכה"מ.⁴

עיון

לעץ השמן המשנאי הובאו שלושה זיהויים - שלושתם עם צמחים חשובים ומרכזיים, אשר דומה של-'שמן' יש מקום חשוב בהם - שמן ממש, או שמן כדימוי לחומר בעירה טוב: הירושלמי מזהה אותו כאורן - אולי בגלל תכונת הבעירה החזקה שלו, אשר באה לידי ביטוי בשמו היווני - ובעקבותיו פרשנים נוספים. ישנה קרבה בין זיהוי זה לזיהוי עץ השמן המקראי בתרגום השבעים, שזיהה עם עץ מחט אחר - הברוש (*Cupressus*).⁵ הבבלי מזהה עם מור הגלעד, אשר התוצר המרכזי שלו הינו שמן המשמש כבושם. זיהוי זה אינו מוזכר בתרגומי המקרא. הזיהוי השלישי - עץ הזית, אשר על חשיבות השמן המופק ממנו אין צורך להאריך - מופיע גם בתרגום ירושלמי למלכים. גם בתוספות למסכת ר"ה נזכר זיהוי זה ביחס לעץ השמן שבמלכים.⁶

הרמב"ם לא זיהה את עץ השמן, ומביא שם זה במשנה תורה ללא זיהוי.⁷ רש"י מפרש שם זה כתיאור כללי של תכונת הבעירה של העץ, דבר שתואם יותר את זיהוי הירושלמי.⁸ בקטע גניזה של ספר 'צוואת לוי', הנמנה עם הספרים החיצוניים, נזכר בתוך רשימת עצי המזבח השם הארמי 'עא משחא' (מילולית: עץ שמן). על פי תרגומים יווניים קדומים נראה שהוא זוהה כ-*Olea oleaster* (זית הבר) או כ-*Cupressus* (ברוש).⁹

החוקרים נחלקו גם הם בזיהוי עץ השמן: פליקס זיהה אותו עם אורן ירושלים (*Pinus halepensis*),¹⁰ לעף ופלדמן עם יצהרון (*Elaeagnus*)¹¹ וצ'יז'יק עם אלה ארץ ישראלית (*Pistacia palaestina*).¹²

הערות:

1. לגבי זיהוי עץ השמן המקראי ראה עמר, מקרא, עמ' 167-168, שם מובאים זיהויי התרגומים. המרכזיים שביניהם: ברוש (תרגום השבעים) ועץ זית (הוולגטה ועוד). אחרים מתרגמים מילולית, ללא זיהוי ממשי.
2. ירושלמי (ר"ה ב ה"ג ל ונ): מהו עצי שמן דדנין < δαδίον - חתיכת עץ *Pinus* (אורן). מילולית גם: לפיד קטן (לידל וסקוט, עמ' 364. וראה גם עמר, מקרא, עמ' 168; פליקס, בשמים, עמ' 197); רנאה"י (תמיד עמ' 6): אלצנובר < صنوبر = *Pinus halepensis* (אורן ירושלים, עיסא, עמ' 140, ע' 15; רמב"ם, רוזנר, עמ' 247-248, ע' 317); *Pinus pinea* (אורן הצנובר, עיסא, עמ' 140, ע' 17. נקרא גם 'אורן הגלעין' או 'אורן הסלע'); ערוך (ח"ו עמ' 239, ערך 'עץ'): 'פי' לשון ישמעאל גנס מן [...] אלצנובר והן איצטרובלין ובלעז פיניי. < צנובר - לעיל רנאה"י; Pini - רבים של Pino (=איט.) *Pinus* (אורן); רע"ב (תמיד ב ג): ... ואני שמעתי שהוא האלן שקורין לו בלעז פינאו ובערבי צינובור < לעיל רנאה"י, ערוך: תפא"י (תמיד ב ג, רלח ע"ב): פיכטען האלץ < Fichtenholz (גר) - הכוונה ל-*Pinus* (גרים, מילון, כ' 3, עמ' 1615 Lignum pineum [מילולית: 'עץ של אורן']; פריש, מילון, א עמ' 265 *pinus* - Fichte). נראה כי בימינו נדד שם זה ל-*Picea* [אשוחית, עץ מחטני גבוה. ניקולוב, מילון, עמ' 620].
3. בבלי (ב"ב פ ע"ב וט115. ביחס לאזכור בישעיהו; אזכור דומה נמצא בר"ה כג ע"א): עץ שמן אפרסמא <

עץ שמן

- אפורסמא (סור.)=بلسان (בר בהלול, ב, עמ' 253) = *Commiphora gileadensis* (מור הגלעד, עיסא, עמ' 55, ע' 7. סינונים של *Commiphora opobalsamum*); תוספות מסכת ראש השנה (דף כג ע"א): עץ שמן אפרסמון - והא דכתיב (מלכים א ו) ויעש כרובים עצי שמן ומתרגמינן אעי דזיתא תרי גווני עץ שמן דאפרסמון לאו עץ זית הוא דכתיב בעזרא (נחמיה ח) צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ובמסכת תמיד (פ"ב משנה ג) עץ זית פסול למערכה עץ שמן כשר; רע"ב (תמיד ב ג): העץ העושה שמן אפרסמון...
4. המליצה (ש.ש. ד' 407): דרכת [=עץ] זית עצי שמן < زيت=שמן זית (סטיינגאס, עמ' 633): מכה"מ (ב"א ד' 126, תמיד ב): דרכת [=עץ] זיתון < زيتون=זית (סטיינגאס, עמ' 633).
  5. וראה לעיל, הע' 1.
  6. לעיל הע' 3.
  7. הלכות איסורי מזבח פ"ז ה"ג.
  8. רש"י (תמיד כט ע"א): עצי שמן - עצים שדולקין כמו נר.
  9. גרינפילד ואחרים, עמ' 167.
  10. פליקס, צומח, עמ' 113.
  11. לעף, פלורה, ד, עמ' 72 (המין *E. hortensis*); פלדמן, משנה, עמ' 249 (המין *E. angustifolia* - יצהרון/עץ שמן מכסיף, הגדל בצפון הארץ).
  12. צ'יז'יק, אוצר, עמ' 713.